

Zapiski

Ob stoletnici hrvatskega gledališča.

Od leta 1930. obnavljajo Hrvatje spomine na razne pomembne dogodke iz časov ilirizma, ki ga štejejo med najvažnejša razdobja svoje zgodovine. Ne mine skoraj mesec, da ne bi slavili te ali one obletnice, ob spominu na večja dejanja pa izdajajo cele knjige in obširne zbornike. Tako so l. 1933. izšli v dvanajsti knjigi »Gradje za povijest književnosti hrvatske« Dokumenti za naše podrijetlo hrvatskoga preporoda (1790—1832), kjer je prof. dr. Fr. Fancev zbral in prvič kritično izdal 41 tekstov, kateri so v najtesnejši genetični zvezi z nastankom ilirizma. Knjiga ima z uvodom nad 350 strani in je posvečena »stoti obletnici prevažnega leta 1832«, ko je mladi pravnik Ivan Derkos v latinski knjižici »Genius patriae« začrtal hrvatski slovstveni program, grof Jan-ko Drašković v hrvaški knjižici »Disertacija« pa politični program, da omenimo samo dve najpomembnejši dejanji, ki dokazu-

jeta jasno zavest in zrelost tedanje- ga hrvatstva. S temi dokumenti je prof. Fancev za vedno in nepobitno dokazal, da je ilirsko preroditveno gibanje domačega hrvatskega izvora, zraslo iz stoletnih prizadevanj najboljših hrvatskih kulturnih in političnih delavcev, ne pa plod francoskih, nemških, slovaških in čeških vplivov, kakor nekateri še danes trmoglavno ponavljajo.

Ilirizem (Rakovac, Vukotinović, D. Demeter) je sprožil tudi zahtevo po hrvatskem narodnem gledališču in vprav sedaj se bliža stoletnica, kar so v starem gledališču na Markovem trgu v Zagrebu 10. junija 1840 uprizorili Kukuljevićevo zgodovinsko igro »Juran i Sofija ili Turci kod Siska«. Hrvatska drama je imela tedaj že slavno preteklost: po vseh hrvatskih pokrajinah so bile razširjene starodavne cerkvene igre; v Dubrovniku in ostali Dalmaciji je v 16. in 17. stol. cvetela renesančna in baročna drama in komedija; v Zagrebu pa so gojili kajkavsko dramo, ki je pognala iz šolskih

prireditve jezuitskih gojencev in zagrebških bogoslovcev. Toda vse to ne zmanjša velikanskega pomena, ki ga ima za razvoj hrvatske drame prva uprizoritev »Jurana i Sofije«. To je bila namreč prva izvirna hrvatska igra literarne vrednosti, napisana v štokavščini in uprizorjena v zagrebškem gledališču (Livadić). Uprizorila jo je novosadska gledališka družina »Ilirsko narodno kazališno društvo«. Nekaj let pozneje (v marcu 1846) je dosegla velikanski uspeh prva hrvatska opera »Ljubav i zloba«, ki jo je uglasbil Vatroslav Lisinski. Kljub vsem lepim uspehom in prizadevanjem D. Demetra (že l. 1838. je izdal svoja »Dramatička pokušnja«) in J. Freudenreicha pa je trajal boj za samostojno hrvatsko gledališče v Zagrebu vse do l. 1860. Tedaj je zbral Demeter nekaj igralcev in ustanovil stalno hrvatsko gledališko družino. Skrb za gledališče je prevzel poseben gledališki odbor, ki ga je podprl sabor s stalnimi letnimi prispevki. Do l. 1868. je vodil gledališče D. Demeter, ki je z vsemi sredstvi pospeševal izvirno hrvatsko dramatiko, da bi spodrinil Nemce z zagrebškega odra (l. 1864. je Demeter sam napisal znano žaligrado »Teuta«). Za Demetrom je postal intendant in umetniški vodja gledališča Avgust Šenoa, ki se je že prej uveljavil kot najboljši gledališki kritik in zagovornik francoske orientacije v gledališču. Vzporedno s tem je Šenoa neprenehoma zahteval, da bodi gledališče predvsem umetniški zavod, medtem ko je pod Demetrom gledališče v prvi vrsti budilo narodno zavest in narodni ponos (ostanek ilirizma). Šenoino smer je nadaljeval J. E. Tomić, ki je bil tudi sam plodovit dramatik in prevajalec, medtem ko je bil Šenoa napisal eno edino satirično komedijo (»Ljubica«). V tej dobi so igrali dela domačih avtorjev: Mirka Bogovića, Frana Markovića, J. E. Tomića, Janka Jurkovića in J. Rorauerja.

V oktobru 1895. leta se je zagrebško gledališče iz skromnih prostorov na Markovem trgu preselilo v novo

mogočno poslopje v Donjem gradu, kjer je ostalo do danes. Tedaj je bil na čelu gledališča dr. Stjepan Miletić, eden najbolj zaslužnih mož v zgodovini zagrebške drame. Miletić je vodil gledališče sicer samo štiri leta (1894—1898), toda v tem kratkem času je do temeljev reformiral vse strani gledališča in ga dvignil do evropske višine. Miletić je strastno ljubil gledališče in hotel, naj bi ono postalo zrcalo vseh časovnih tokov, umetniških nazorov in narodnih potreb. Prerodu gledališke umetnosti je Miletić nesebično posvetil svoje velike zmožnosti. Zato čas njegove intendanture lahko štejemo med najplodnejša in najsvetlejša razdobja v razvoju zagrebškega gledališča. Miletić je oživel tudi hrvatsko opero, za katero se je že prej mnogo trudil skladatelj in dirigent Ivan Zajc.

Miletićevo smer so hoteli ohraniti njegovi nasledniki I. Hreljanić, Mandrović, Fijan, Vl. Tresčec, Benešić in še cela vrsta drugih. Vendar lahko rečemo, da smotrno delo in organski razvoj zagrebškega gledališča zadnjih 30 let hudo ovira vedno menjavanje upravnikov in ravnateljev, pri čemer le prevečkrat odločajo motivi, ki so daleč od gledališča in umetnosti. Br. Livadić je dobro zapisal: »Kod nas je mogao na mjesto upravnika kazališta nanijeti vjetar svako lice i opet ga neobavljena posla odatle otpuhniti, a da zbog toga nikog nije zaboljela glava.«

Ostalo bi nam, da se pomudimo še ob igralcih, ki so dajali življenje zagrebškemu gledališču, ter da si vsaj na kratko ogledamo najpomembnejše novejše hrvatske dramatičke in njihova dela (Vojnović, Ogrizović, Begović, Kosor, Krleža, Feldman). Toda to bi presegalo namen in okvir našega članka; pač pa hočemo pogledati, na kakšen način namerava zagrebška drama počastiti stoletnico hrvatske besede na svojem odru.

Predvsem hočejo v letošnji sezoni obnoviti niz najznačilnejših hrvatskih dramskih del iz starejšega in novejšega časa. Do sedaj so upri-

zorili zanimivo in prav dobro kajkavsko igro iz začetka 19. stoletja »Diogeneš ili sluga dveh zgubljenih bratov«, ki jo pripisujejo Titu Brezovačkemu, in Nemčičevo komedijo »Kvas bez kruha ili tko će biti veliki sudac«. »Diogeneša«, ki poveljuje tovarištvu ter očetovsko in sinovsko ljubezen, je pripravil dr. Br. Gavella, ki je ravno letošnjo jesen praznoval 25 letnico svojega uspešnega dela v gledališču; »Kvas bez kruha«, ki šiba politično koristolovstvo in druge izrodke neposredno pred l. 1848., pa je postavil na oder K. Mesarić. Ob velikih uspehih, katere zadnje čase doživljajo obnovljena dela preteklih dob (Gunduličeva »Dubravka«, Držičev »Dundo Maroje«, »Diogeneš« itd.), bi bilo prav in koristno, ko bi se resno zamislili v nekatere probleme gledališča, ki se nam ob takih prilikah kar sami porajajo. Tako gledalec instinktivno čuti, da staro gledališče daje neprimerno več svobode njegovi domišljiji, medtem ko sodobno naturalistično gledališče ne pusti nobenega prostora gledalčevim iluzijam. Slučaj je nanese, da sem prvi večer videl Nušičevo »Protekcijo«, drugi večer pa »Diogeneša«. Ko sem primerjal užitek enega in drugega dela, moram reči, da je kljub vsemu simplicizmu »Diogeneš« zmagal nad Nušičem.

Dalje je gledališka uprava obljubila Lucičevo »Robinjo« in Držičevo »Tireno« (obe bosta v Zagrebu prvič uprizorjeni), obnovili pa bodo Freudreichove »Graničarje« in ponovili več že naštudiranih domačih del od Gunduliča do najnovejših.

Za nas Slovence bi bilo zlasti zanimivo, ko bi nam kdo sestavil pregled vseh slovenskih igralcev, ki so zadnjih sto let nastopili na deskah zagrebškega gledališča. Saj vemo, da so v Zagrebu delali in še delajo premnogi slovenski režiserji, igralci in pevci visokih kvalitet (od Borštnika do Nučiča in Vike Podgorske, Križaja, Gostiča, Rusa in Delaka itd.). Prav tako vemo, da je bilo v Zagrebu uprizorjenih tudi

precejšnje število slovenskih dramskih del (Cankar, Finžgar, Golia, Kreft, Novačan itd.). Kljub temu pa ne moremo reči, da bi se zagrebška gledališka uprava posebno trudila, da svoje občinstvo seznani z najboljšimi plodovi slovenske dramatike. Nasprotno, zadnja leta čutimo naravnost neko averzijo do slovenskih del in tako se je zgodilo, da v jubilejnem letu 1939/40 ni na sporedu zagrebškega gledališča niti ene slovenske drame! In vendar imamo tudi Slovenci stvari, ki po svoji umetniški kvaliteti presegajo marsikaj, kar se uprizarja v Velikem in Malem zagrebškem gledališču, in ki bi s svojo problematiko dosegle močan odmev pri hrvatskem občinstvu (naj omenim samo Cajnkarijev »Potopljeni svet«). Zato enako kakor želimo napredka hrvatskemu gledališču, želimo tudi, da bi se poživili in poglobili stiki med slovenskim in hrvatskim gledališčem, kar bo brez dvoma ugodno vplivalo na razvoj slovenske in hrvatske dramske umetnosti. To bi bilo najlepše praznovanje stoletnice hrvatskega gledališča.

Jože Gregorič.

Razstava bolgarske knjige v Ljubljani.

Med največje knjižno-kulturne prireditve zadnjega meseca je spadala Razstava bolgarske knjige, ki jo je v prostorih Narodne galerije priredila Jugosl.-bolgarska liga v Ljubljani. Ni bila sicer tako izbrana in reprezentativna, kakor je bila na pr. češkoslovaška ali italijanska, kajti pogrešali smo nekatere velikih pisateljev (Vlajkov) ter je bilo tudi več »mašil«-knjig, ki so bile pač pri roki, ki pa za razvoj bolgarske knjige ne pomenjajo dosti, toda v celoti smo dobili lep pregled bolgarske knjige v vseh panogah, zlasti pa še v mladinski, s katero se Bolgari resnično postavijo in tudi s posebno ljubeznijo goje. Razstava je postavila trden temelj za duhovne vezi, ki naj spajajo naš narod z narodom bolgarskim.

T. D.